

APROXIMACIÓN A UNHA HISTORIA DA BIBLIOGRAFÍA EN GALICIA (1900-1975)

Por
X.V. FREIRE LESTON

Dentro do amplo mundo da historia cultural, desgraciadamente pouco desenvolvido no noso país, existe unha disciplina que no caso galego non recibiu a atención que a súa importancia require: *a bibliografía*. Por iso neste artigo imos tentar de achegar ao lector unha visión de conxunto sobre o termo, así como pasar revista aos principais «traballos bibliográficos» aparecidos en Galicia entre 1900 e 1975.

A BIBLIOGRAFÍA: DEFINICIÓN E OBXECTIVOS

Aínda que a orixe etimolóxica deste termo debe situarse, sen dúbida, nas palabras gregas: *biblion* = libro de papiro e *grafein* = escribir, co significado de *escribir acerca dos libros ou describilos*, a definición e o alcance do termo *bibliografía* teñen feito correr unha morea de ríos de tinta e ocupado a teóricos das máis diversas escolas, que tentaban de inserir esta materia dentro dun campo máis amplo, como é, o do mundo do libro en xeral.

A denominación, para referirse aos repertorios de libros, sería usada por vez primeira por Gabriel Naude na súa «*Bibliographia Política*», publicada en 1633.

"CUADERNOS DE ESTUDIOS GALLEGOS", Tomo XLVII, Fascículo 113, Santiago 2000.

Seguindo a José López Yepes¹ podemos considerar que a evolución do concepto no tempo e no espacio daría lugar, basicamente, a cinco definicións, reflexo non só das condicións da cultura material e espiritual dun determinado período histórico, senón tamén do papel que a propia bibliografía debe xogar entre as ciencias humanas.

Unha primeira acepción sería a de *lista de libros*. Este concepto de bibliografía faría remontar a nosa disciplina, se aos produtos da imprenta de caracteres móbiles nos referimos, ao *Liber de Scriptoribus Ecclesiasticis* (Maguncia, 1494) do abade beneditino alemán do mosteiro de Spanheim, Joannes Tritheim. O concepto consolidaríase ao longo do século XVII coa aparición dos traballos do xa mencionado Naude e de Louis Jacob de Saint Charles, chegando ata os nosos días da man de autores como Georg Schneider ou Teodoro Besterman², que seguen a considerar a bibliografía como unha lista de libros feita en base a un principio director constante. Esta postura sería duramente rebatida por autores como Robinson³, Cowley⁴ ou CHakraborti⁵, que inciden con especial énfase no feito evidente da falla de delimitación entre o que é unha bibliografía e o que é, por exemplo, un catálogo de biblioteca.

Unha segunda acepción é a que concibe a bibliografía como *a ciencia que se ocupa do estudio dos manuscritos*. Limitada fundamentalmente ao século XVIII, a vixencia desta definición iríase apagando a medida que avanzaban novas disciplinas como a paleografía ou a diplomática.

Se esta segunda acepción carece de defensores na actualidade, moi distinta é a situación da corrente que entende a bibliografía como *a ciencia do libro en xeral*, e ten o seu punto de partida no Dictionnaire francés de 1762 e, sobre todo, na obra de François Née de la Rochelle: «Discours sur la science bibliographique et sur les devoirs du bibliographe» (1782),

¹ LÓPEZ YEPES, J.: «Introducción al concepto de bibliografía». In VV.AA. *Fundamentos de Información y Documentación*. Madrid: EUDOMA, 1990, p. 87 e seguintes.

² BESTERMAN, T.: *Los principios de la bibliografía moderna*. Barcelona: Podium, 1971.

³ ROBINSON, A.L.: *Introducción a la bibliografía*. Madrid: Fundación Germán Sánchez Ruipérez, 1992.

⁴ COWLEY, J.D.: *Bibliographical description and catalogry*. London: Grafton, 1939. Citado por López Yepes, p. 99.

⁵ CHAKRABORTI, M.L.: *Bibliography in theorie and practice*. Calcuta: The World Press Private, 1971. Citado por López Yepes, p. 99.

publicada como introducción ao repertorio universal do libreiro parisino Guillaume François de Bure, titulado: «Bibliographie instructive ou traité de la connaissance des livres rares et singuliers». Para Née de la Rochelle a bibliografía sería *a ciencia dos libros* e dividiríase en dúas pólas:

- a) a que se ocupa do estudio da arte tipográfica.
- b) a que analiza a historia do propio libro, catalogación, clasificación, autores, etc.

Este concepto, aínda que se considera superado pola maioría dos tratadistas da escola continental europea, atinxe contodo un enorme desenvolvemento no mundo anglosaxón.

Unha cuarta acepción entende e considera a bibliografía como *a ciencia das bibliotecas*. E esta unha definición circunscrita á Francia post-revolucionaria na que se nacionalizan inxentes cantidades de libros e manuscritos en poder de ordes relixiosas e outras corporacións, véndose o Estado na ineludible necesidade de proceder á súa clasificación e administración. Será nesta conxuntura na que aparecerán traballos coma os de Boulard, Achard ou Brunet. A maioría de idade da biblioteconomía acabaría con esta confusión e deslindaría os campos.

Finalmente, debemos mencionar unha quinta acepción, que pensa na bibliografía como *a ciencia dos repertorios*. Os precedentes desta definición son comunmente atribuídos a Gabriel Peignot, que en 1812 publicaba o seu «Repertorio Universal de Bibliografía» e definía a bibliografía como a ciencia dos repertorios, englobada dentro do termo máis amplo de «Biblioloxía» (ciencia do libro, e máis modernamente, ciencia do escrito, seguindo a Robert Estivals)⁶. Aínda que son moitos os que se manteñen fieis á bibliografía en tanto que ciencia do libro, a nova tese triunfa en Francia nos últimos anos do século XIX, e así, en 1897 Charles Mortet, arquivista-paleógrafo e bibliotecario francés, definirá a bibliografía como o estudio dos repertorios nos que os libros son descritos e clasificados e aos que se debe recorrer constantemente para identificalos ou para saber o que se ten publicado sobre unha determinada materia. Tamén en 1896 Langlois posicionábase na mesma liña, mentras que en 1934 o «Centro de

⁶ ESTIVALS, R.: *La bibliologie*. Paris: PUF, 1987.

Síntese Histórica» abría en París un debate sobre o termo e concluía considerando que a bibliografía ocúpase da busca e clasificación dos libros seguindo métodos determinados, para a súa utilización comercial ou científica; postulados ratificados pola UNESCO na súa Conferencia de novembro de 1950.

Estes principios serían claramente desenvolvidos por Louise Noëlle Malcles en varios traballos⁷, nos que definirá a bibliografía como a ciencia que se propón: «buscar, identificar, describir e clasificar os documentos impresos coa finalidade de constituir repertorios axeitados para facilitar o labor intelectual».

Vista a evolución das distintas acepcións do termo bibliografía no tempo e no espazo, debemos referirnos agora ao debate sobre a esencia da disciplina. ¿Será unha ciencia, un arte, unha técnica ou unha ciencia auxiliar? Seguindo a Arturo Martín Vega⁸ podemos definila como unha ciencia ou disciplina de carácter técnico, que algúns interpretan como ciencia auxiliar doutras materias. Así e todo pensamos que a bibliografía, á beira de auxiliar doutras materias é tamén unha ciencia independente e con entidade propia, xa que cumpre os requisitos mínimos esixibles a toda ciencia, a saber:

- Un obxecto de estudio: a busca, localización e difusión da información en calquera clase de soporte.
- Un método establecido: a compilación de obras.
- Unha terminoloxía propia, aínda que bastante inestable e con tendencia a dar pé a confusións e ambigüidades.

Outro aspecto a salientar é o referente aos lindes ou ámbito da bibliografía. ¿Entrarían nela unicamente os libros impresos ou abranguerá tódolos documentos, impresos, manuscritos e en calquera soporte?

A maioría dos autores, seguindo as opinións de Malclés, inclúen unicamente os textos impresos, independentemente de cal sexa a súa forma, debéndose excluír os manuscritos e os documentos non tipográficos como, por exemplo, os mapas, atlas, partituras de música, etc. Contodo, pensa-

⁷MALCLES, L.N.: *La bibliografía*. Buenos Aires: Eudeba, 1960. Tamén da mesma autora: *Manuel de Bibliographie*. 2º ed. Paris: PUF, 1969.

⁸MARTÍN VEGA, A.: *Fuentes de información general*. Gijón: Trea, 1995.

mos que incluír dentro da bibliografía, unicamente as obras impresas, significaría eliminar toda a produción anterior á aparición da imprenta de caracteres móbiles (mediados do século XV). Outra cuestión a reseñar neste debate é a aparición na actualidade de novos soportes e de novos modos de acceso á información, que implican a inclusión dentro da bibliografía, non só dos impresos (libros e artigos de revista), senón tamén de toda referencia documental transmitida por medios informatizados como as bases de datos.

Un último aspecto a subliñar neste epígrafe refírese aos obxectivos e funcións desta disciplina, que reduciremos basicamente a tres:

- Guía de lectura, informándonos da produción do mercado editorial.
- Axuda á docencia e á investigación.
- Apoio ao labor do bibliotecario-documentalista, que se serve delas actividades de selección e adquisición de materiais, así como no servizo de referencia e información bibliográfica.

EVOLUCIÓN HISTÓRICA DA DISCIPLINA

Aínda que algúns autores negan a condición de obras bibliográficas a aquelas aparecidas antes da invención da imprenta de caracteres móbiles, pensamos que a análise da evolución histórica desta disciplina, ficaría eivada sen facer referencia aos antecedentes. Así, pode dicirse que desde un punto de vista histórico, e obviando os repertorios sumerios do III milenio, aínda insuficientemente estudados, os primeiros pasos na actividade bibliográfica daranse a mediados do s.V a. de C., cando Xenofonte faga unha avaliación da bibliografía, que tiña usado na elaboración da súa obra «A equitación», en relación con outro libro do mesmo tema da autoría de Simón de Atenas. No s. III a. de C. Calímaco, encargado da grande biblioteca de Alexandría, preparou os «Pínakes» ou táboas de autores en función das materias das que falaban nos seus escritos. Os «syllabos», antecedentes das nosas fichas de descrición bibliográfica, incluían importantes datos para a identificación dos textos entre outros o número de liñas que contiña cada volume. No século II d. de C. o médico grego Galeno faría a bibliografía das súas publicacións médicas, autobibliografía

"CUADERNOS DE ESTUDIOS GALLEGOS", Tomo XLVII, Fascículo 113, Santiago 2000.

que sería corrente durante o resto das Idades Antiga e Media. En Roma atoparemos tamén pegadas neste xénero coas biografías de persoeiros célebres ou cos «pilae», especie de catálogos de editores e libeiros, que estes profesionais colocaban nas portas das súas «tabernae» ou librerías.

Durante a época medieval haberá como mínimo catro xéneros de traballos bibliográficos:

- A) As coleccións de biografías.
- B) Os catálogos de bibliotecas monásticas.
- C) As biobibliografías.
- D) As guías de lectura.

Entre os autores máis sobranceiros destacaremos a San Xerome, autor dunha «Biografía de escritores eclesiásticos», que continuaría Xennadio de Marsella a fins do s.V; a Isidoro de Sevilla e a Veda o Venerable, xa no s.VII.

Será, contodo, a partir do s. XVI cando xurda a bibliografía con fundamentos científicos, aparecen xa tódolos xéneros posteriores e establécense as súas bases técnicas, que serán imitadas e posteriormente desenvolvidas. Cronoloxicamente, a primeira grande bibliografía aparecería en 1494 cando Johannes Tritheim publique en Basilea o seu «Liber de scriptoribus ecclesiasticis», unha bio-bibliografía de case mil autores e sete mil títulos, ordeados polo nome de pía dos primeiros.

Así e todo, a obra bibliográfica máis importante da primeira metade do s. XVI será a «Bibliotheca Universalis», publicada entre 1545 e 1555 polo suízo Conrado Gessner, na que se citan uns 15000 libros de autores gregos, latinos e hebreos que escribiron sobre as máis diversas materias (considérase que non recolle máis alá do 10% dos libros publicados desde o nacemento da imprenta).

Sería este o primeiro exemplo de bibliografía xeral internacional, tarefa que continuarían autores como Bassé, Cless ou Draud, xa no s. XVII.

Outro fito a salientar no s. XVI é a aparición das primeiras bibliografías nacionais, que xurdirán en Inglaterra da man de John Leland, capelán do rei Henrique VIII, e autor dunha bibliografía de escritores ingleses rematada arredor de 1545, aínda que non se publicaría ata o ano 1709 en Oxford. Sería o tamén inglés John Bale quen daría ao prelo en 1548 un «Sumario dos máis ilustres escritores británicos».

"CUADERNOS DE ESTUDIOS GALLEGOS", Tomo XLVII, Fascículo 113, Santiago 2000.

Cara a finais de século o británico Andrew Maunsell revoluciona as técnicas bibliográficas de Gessner co seu «Catálogo de libros ingleses» (1595), no que se asenta definitivamente o método na descrición da noticia bibliográfica, xa que se indica o autor, traductor, título extenso da obra, lugar e data de edición, editor e formato; ao tempo que os autores se clasificarán por orde alfabética de apelidos e os manuscritos deixan de incluírse no repertorio bibliográfico.

Aparecen tamén nesta época os «Messkatalogue» ou catálogos das feiras de Francfort (desde 1564) e de Leipzig (desde 1594), da man do libreiro de Augsburgo, George Willer, considerado na Alemaña como o fundador da bibliografía nacional corrente. No caso español merece salientarse a grande actividade bibliográfica do humanista Fernando Colón, que chegou a reunir unha biblioteca de máis de 17.000 libros, que compilou magnificamente nos seus «Regestum A e B», e resumiu nos seus «Epítomes».

Durante o século XVII continuarase o mesmo camiño marcado na centuria anterior, aínda que se perfecciona o método e aumenta o número de bibliografías, que cubren practicamente tódolos campos. Así, no terreo da bibliografía xeral internacional merece destacarse o labor do alemán Draud, que entre 1610 e 1625 publicou tres repertorios nos que tentaba de abranguer toda a produción europea de libros escritos en francés, italiano, español, latín e alemán. Surxen tamén os primeiros traballos, que teñen a súa orixe nos catálogos de impresores; entre eles mencionaremos a «Bibliographia parisina» e a «Bibliographia gallica» de Louis Jacob de Saint Charles, aparecidos por vez primeira en 1648 e con periodicidade anual. Inclúen a lista de libros aparecidos en París e en toda Francia, respectivamente, e poden ser considerados como os devanceiros das bibliografías nacionais correntes.

En 1664 aparece tamén a primeira bibliografía de bibliografías, é dicir a suma de tódolos repertorios impresos ata ese momento; referímonos á «Nova Bibliotheca», logo titulada «Bibliotheca Bibliothecarum» do xesuíta francés Philippe Labbe. Será, así mesmo, no derradeiro tercio do século XVII cando se produza a aparición das primeiras revistas literarias europeas que prestan especial atención á bibliografía: «Journal des Sçavans» (París, 1665), «Philosophical Transactions» (Londres, 1666) ou «Acta Eruditorum» (Leipzig, 1682).

En España o século comeza coa aparición das dúas primeiras bibliografías nacionais, aínda que bastante deficientes; son os catálogos dos

"CUADERNOS DE ESTUDIOS GALLEGOS", Tomo XLVII, Fascículo 113, Santiago 2000.

eruditos flamencos Valerius Andreas (1607) e André Schott (1608), publicados respectivamente en Maguncia e Francfort. Será, contodo, o sevillano Nicolás Antonio o máis grande de tódolos bibliógrafos nacionais, non só españois senón tamén europeos, deste século. Froito do seu labor sería a publicación en Roma en 1672 da «Bibliotheca Hispana Nova», obra na que rexistraba aos escritores españois que floreceron entre 1500 e mediados do século XVII. Deixou sen rematar, aínda que moi avanzada, a «Bibliotheca Hispana Vetus», que despois da súa morte sería editada en Roma, en 1696, con notas de Manuel Martí. A «Vetus» inclúe aos autores españois desde a época de Augusto ata o ano 1500 e vai dividida en dous tomos, un que chega ata o ano 1000 e o segundo do 1000 ao 1500⁹.

Será tamén neste século cando xurdan en España as primeiras bibliografías rexionais, merecendo salientarse o catálogo de autores valencianos publicado en 1599 polo xurista Pedro Agustín Morlá ou «Varones Ilustres de Córdoba» de Enrique Vaca de Alfaro.

Pasando agora ao século XVIII debemos subliñar que é nese intre cando comezan a desenvolverse as publicacións periódicas, xurdidas no século anterior; multiplícanse tamén as bibliotecas populares e aparece o interese polas obras de concepción enciclopédica, o que ocasionará que os dicionarios atinxan grande pulo, necendo nese clima a «Enciclopedia». Seguirán desenvolvéndose as bibliografías nacionais retrospectivas, o mesmo que as bibliografías rexionais e as de congregacións relixiosas. Aparecen neste intre as bibliografías científicas especializadas de carácter retrospectivo como «Bibliotheca Botánica» (1711-1772) ou «Bibliotheca CHirúrgica» (1775-1777).

En España cómpre salientar a transformación da imprenta artesanal en capitalista, o aumento do número de librerías e o éxito das primeiras revistas literarias. A isto convén engadir o feito de que en xaneiro de 1716 fundábase a Biblioteca Nacional, que acabaría converténdose no principal depósito da riqueza bibliográfica de España, especialmente a través da implantación do sistema de depósito legal en xullo dese mesmo ano. Dada a grande cantidade de materiais bibliográficos deste

⁹ En 1996 a editorial madrileña «Visor» levaba a cabo unha edición facsímile desta publicación.

século, unicamente nos deteremos en tres: a bibliografía rexional, as bibliografías de libeiros e as publicacións periódicas de carácter bibliográfico.

No que atinxe á primeira, podemos indicar que o empeño centralizador da nova monarquía borbónica provocou, por oposición, o xurdimiento de movementos culturais tradicionais na periferia, que deron lugar a bibliografías rexionais en Valencia, Asturias e Aragón.

Tamén se publicarán neste intre algúns catálogos de libeiros, dirixidos especialmente á nacente clase burguesa, pouco entendida en libros, pero disposta a adquirilos, xa que iso prestixiábaa socialmente.

No último cuarto do século XVIII aparecerá en España o primeiro intento de información bibliográfica corrente da man da revista «Memorial Literario», que publicaría entre 1785 e 1791 un boletín de novidades editoriais no que se reseñaban os libros de cada ano¹⁰.

Xa durante o século XIX producíranse importantes mutacións no mundo do libro. A bibliografía consolídase definitivamente debido ao extraordinario desenvolvemento da imprenta e da produción científica, comenzando a acadar pulo as bibliografías periódicas correntes. De aí xurdirá a idea de establecer unha cooperación internacional no campo da bibliografía, nacente así en 1895 o «Instituto Internacional de Bibliografía» de Bruxelas, da man de Paul Otlet e Henri Lafontaine. Os obxectivos fundamentais deste Instituto podemos resumilos en catro puntos:

- Estudiar todo o concernente á bibliografía.
- Ordenar a ciencia de xeito sistemático, establecendo para iso o uso da Clasificación Decimal Universal (CDU), adaptación da clasificación de Melvil Dewey.
- Publicar un Repertorio Bibliográfico Universal, elaborado sobre fichas ordenadas segundo o sistema de clasificación adoptado.
- Crear unha Oficina Internacional de Bibliografía que coordene o labor repertorial a realizar polos distintos países.

¹⁰ Para ampliar datos sobre a historia da bibliografía española recomendamos o libro de FERNÁNDEZ SANCHEZ, J.: *Historia de la bibliografía en España*. Madrid: Compañía Literaria, 1994.

O fin último que anceian Otlet e Lafontaine co seu Repertorio é acadar o control e a accesibilidade a toda información publicada en calquera parte do mundo.

A beira do labor bibliográfico mencionado cómpre salientar no século XIX o extraordinario desenvolvemento do periodismo científico, que orixinaría a aparición de repertorios de revistas coma o alemán «CHemisches Zentralblatt» de química (1830) ou o «Index Medicus» norteamericano, que se publica desde 1879.

En España durante a segunda metade do século XIX tomaranse por parte da administración un conxunto de medidas que favorecerán o progreso do libro e da bibliografía, como son:

- A creación do Corpo de «Archiveros, Bibliotecarios y Anticuarios» para salvar da destrución os importantes documentos espallados ao longo do país.
- A aparición da «Escuela Superior de Diplomática», na que se impartirá a asignatura de Bibliografía ata que esta materia pase a ensinársese na Universidade Complutense.
- Creación das bibliotecas provinciais e municipais.

Por parte dos profesionais maniféstase unha grande preocupación por recoller a produción tipográfica española nunha bibliografía nacional que estaba pendente desde os tempos de Nicolás Antonio. Grandes bibliógrafos españois desta época serán Dionisio Hidalgo ou Vicente Pérez Pastor.

Xa no século XX podemos dicir que se afianza a bibliografía como ciencia dos repertorios. Despois da experiencia de Otlet desaparecerán as bibliografías universais pola imposibilidade de acadar datos de tódolos libros que se publican no mundo, reducíndose á edición por cada país das súas bibliografías nacionais e rexionais, que por acumulación responderán ás dúas máximas aspiracións da IFLA a partir dos anos 70: os programas C.B.U. (Control Bibliográfico Universal) e D.U.P. (Disponibilidade Universal de Publicacións). Outro aspecto que se desenvolve plenamente son as Bibliografías de Bibliografías, así como as bibliografías especializadas (de artigos de revistas, teses doutorais, proxectos de investigación, etc).

"CUADERNOS DE ESTUDIOS GALLEGOS", Tomo XLVII, Fascículo 113, Santiago 2000.

Finalmente, debido ao avance tecnolóxico, a bibliografía comeza a producirse noutros soportes (microformas, bases de datos en liña ou en CD-ROM), que permiten axilizar e flexibilizar as buscas.

A BIBLIOGRAFÍA EN GALICIA ENTRE 1900 E 1975

Neste terceiro e último epígrafe incluírase unha somera análise das escasas definicións postuladas no noso país acerca do termo «bibliografía», unha perspectiva xeral dos diferentes traballos bibliográficos sobre Galicia aparecidos antes de 1900, para rematar coa identificación, descrición e estudo dos diferentes produtos bibliográficos aparecidos entre ese último ano e 1975, data convencional na que remata este traballo. Escollemos 1975 como límite temporal, non só porque sinala o fin dunha importante etapa na historia do noso país, senón tamén porque o derradeiro cuarto do século XX pouco ten que ver cos tempos anteriores a nivel de traballos bibliográficos, cada vez máis perfeccionados polo uso de ferramentas informáticas, que facilitan enormemente o labor investigador. Estes últimos 25 anos presentan sen dúbida un vizoso panorama na investigación da nosa cultura, xa que nunca houbo tanta xente e tan preparada metodoloxicamente ocupándose dos diferentes campos do saber. Tamén hai que salientar que os mellores repertorios bibliográficos son desta última fase, pero a dificultade na recuperación dos antigos materiais e a doada dispoñibilidade dos traballos máis recentes, fannos rematar a nosa esculca en 1975.

Os debates sobre a natureza do termo

No noso país malia a existencia ao longo deste século dunha importante cantidade de repertorios bibliográficos sobre as máis diversas materias, carecemos contodo de reflexións epistemolóxicas rigorosas acerca da bibliografía.

Facendo un rastrexo cronolóxico comezarei reseñando que o «Diccionario gallego-castellano» da Real Academia Galega de 1925 definía a bibliografía como a ciencia e coñecemento dos libros e manuscritos e tamén como listado de obras que se publicaron sobre un tema. En 1993 o «Diccionario Xerais da Lingua» definíaa como «ciencia auxiliar que mediante a investigación, identificación, descrición e clasificación de

"CUADERNOS DE ESTUDIOS GALLEGOS", Tomo XLVII, Fascículo 113, Santiago 2000.

tódolos textos publicados ou reproducidos, facilita o coñecemento científico ou práctico dunha materia», e, así mesmo, como lista de libros que tratan de unha ou diversas materias. Pola súa parte Isaac Alonso Estravís no seu «Dicionário da Língua Galega»¹¹ da tres acepcións do termo bibliografía:

1º Descrición ou coñecemento dos libros, nos aspectos que se refieren á edición, papel ou tipos.

2º Noticia acerca das obras dun determinado autor ou asunto.

3º Sección dun xornal destinada á crítica das obras recentemente publicadas.

Se aplicamos o exposto na análise da evolución diacrónica do termo, diremos que no caso do dicionario de 1925 esta disciplina é entendida á vez como listado de obras e como ciencia do libro. No dicionario Xerais hai tamén dúas acepcións: como ciencia dos repertorios e como lista de libros; mentras que no de Estravís é concibida: como ciencia do libro, lista de libros e crítica literaria, respectivamente.

De todas estas definicións a máis avanzada a nivel epistemolóxico é, obviamente, a do dicionario Xerais que alude á ciencia dos repertorios na liña que postulara Peignot e consolidara Malclès. Así e todo nos últimos tempos tense avanzado no aspecto de incluír, non só os documentos impresos, senón tamén os manuscritos e outras publicacións, que denominamos materiais bibliográficos. Neste sentido os avances na ciencia bibliolóxica axudarán tamén á bibliografía, merecendo salientarse recentemente as aportacións de Cabano¹², que facéndose eco das reformulacións de Jaime Moll aos postulados de Malclès, propón unha definición de bibliografía que implique a busca, identificación, descrición, codificación e sistematización da información aportada polos diferentes documentos coa finalidade de elaborar repertorios, bases de datos e outras análises concretas froito desa investigación.

¹¹ ALONSO ESTRAVIS, I.: *Dicionário da Língua Galega*. Santiago de Compostela: Sotelo Blanco, 1995, p. 215.

¹² CABANO VÁZQUEZ, I.: «José Villaamil y Castro e a Bibliografía en Galicia no século XIX». In VILLAAMIL Y CASTRO, J.: *Bibliografía de Galicia*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia, 1997, p. 37 e seguintes.

Finalmente e antes de entrar na análise de determinados materiais bibliográficos quixera reseñar a necesidade de acometer urxentemente investigacións axeitadas de estatística bibliográfica retrospectiva que permitan recuperar a produción bibliográfica e hemerográfica do noso país nos tempos pasados, así como a elaboración dunha bibliografía nacional corrente, que non sexa unicamente expresión do depósito legal, senón que inclúa, dun xeito ou doutro, as publicacións sobre tema galego e en lingua galega aparecidas fóra do territorio das catro provincias.

A bibliografía galega antes do século XX

E un feito claro que en cuestións bibliográficas Galicia non se atopa á altura doutros países do Estado español, especialmente no que se refire á antigüidade dos nosos repertorios. Así, mentras que os primeiros repertorios bibliográficos rexionais datan da primeira metade do século XVII (casos de Valencia, Cataluña ou Córdoba), no caso galego non podemos ir alén de finais do século XVIII. Cronoloxicamente, os primeiros son dous traballos do s.XVIII: o catálogo de 230 escritores galegos que Antonio Rioboo y Seijas insere no seu manuscrito «Catálogo y serie de todos los prelados que gobernaron las Santas Iglesias Catedrales de Galicia...» (datable nos anos centrais do século) e o «Breve Compendio de los Varones Ilustres de Galicia» de José Pardiñas Villalobos, elaborado entre 1772 e 1786, pero que permaneceu inédito ata que Martínez Salazar decidiu publicalo en 1887 na «Biblioteca Gallega». Deberemos dar un salto no tempo ata mediados do século XIX, que é cando comeza na realidade o andar da historia da bibliografía galega. Será en 1853 cando o militar e xornalista ferrolán Domingo Díaz de Robles publique en Madrid na imprenta de V. Matute a súa «Colección biográfica de los tipos notables de Galicia desde los tiempos más remotos hasta nuestros días», obra ambiciosa da que unicamente chegarían a publicarse dous caderniños.

Outros traballos importantes desta segunda metade do s.XIX serían: os catálogos dos libeiros Antúnez e Abad; os catálogos da biblioteca da Deputación Provincial de Coruña (1887 e 1893) e do Círculo de Artesanos da mesma vila; as seccións bibliográficas das revistas «Galicia Diplomática» e «Revista Gallega»; o «Diccionario de escritores gallegos» de Manuel Murguía; topobibliografías como «La imprenta en Galicia» de Manuel Soto Freire, escrita en 1868, aínda que non se editaría ata 1982; tipobibliografías como «El periodismo en Pontevedra» de J. López Otero;

"CUADERNOS DE ESTUDIOS GALLEGOS", Tomo XLVII, Fascículo 113, Santiago 2000.

e, sobre todo, as dúas primeiras grandes bibliografías galegas: «Ensayo de un catálogo sistemático y crítico de algunos libros, folletos y papeles así impresos como manuscritos que tratan en particular de Galicia» de José Villaamil y Castro, e o «Boletín Bibliográfico de la Librería Gallega» de Uxío Carré Aldao, que saíra con periodicidade mensual entre xaneiro de 1895 e decembro de 1896. A partir desa última data Carré seguirá informando da produción bibliográfica galega, pero agora desde as páxinas da «Revista Gallega», ata ben entrado o século XX¹³.

Os diferentes productos bibliográficos

A) *As seccións bibliográficas de revistas*

Son varias as revistas galegas do mundo da cultura que teñen unha sección denominada «bibliografía», «notas bibliográficas» ou outros títulos semellantes. En xeral esta sección adoita incluír a análise e comentario dalgunha novidade editorial, ao marxe de calquera reflexión sobre a ciencia bibliográfica. As tres publicacións máis importantes: «Revista Gallega», «Boletín de la Real Academia Gallega» e «Cuadernos de Estudios Gallegos» non serán analizadas neste epígrafe, pois os materiais que elas conteñen estudíaranse no apartado dedicado ás grandes bibliografías galegas, que serán de carácter periódico.

Ao marxe das mencionadas hai outras revistas cunha importante sección dedicada aos comentarios bibliográficos como:

– «Galicia Histórica» de Santiago, revista bimestral publicada baixo o maxisterio de Antonio López Ferreiro, desde o mes de xullo de 1901 e editada na Tipografía Galaica. Neste primeiro número aparece xa a sección «Bibliografía» na que Salvador Cabeza de León tomando como

¹³ Para ampliar esta somera información recomendamos:

– A introducción feita por Ignacio Cabano á obra de Villaamil, mencionada na nota anterior.

– CABANO VÁZQUEZ, I.; FERNÁNDEZ VALLADARES, M. e AGENJO BOULLÓN, X.: «De Re bibliographica galeciana: situación y perspectiva de la bibliografía en Galicia». In *II Xornadas de Arquivos, Bibliotecas e Museos de Galicia*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia, 1997, p. 655 e seguintes.

– FREIRE LESTÓN, X.V.: «Apuntamentos para unha historia da bibliografía en Galicia na segunda metade do século XIX». In *II Xornadas...* Santiago de Compostela: Xunta de Galicia, 1997, p. 757 e seguintes.

"CUADERNOS DE ESTUDIOS GALLEGOS", Tomo XLVII, Fascículo 113, Santiago 2000.

fonte fundamental o «Manuel de Bibliographie générale» de Henri Stein, publicado en París en 1896, reseña algunhas das principais publicacións periódicas que se ocupan da historia e da arqueoloxía. Menciona revistas francesas, italianas, belgas, alemáns, etc. Na realidade trátase dunha lectura e reflexión atinada do libro de Stein, o que demostra un fondo interese por parte desta escola histórica compostelana por acceder á información do que se facía contemporaneamente noutros lugares de Europa. Nos números seguintes esta sección límitase á reseña de libros e ao comentario de noticias vencelladas ao mundo da cultura.

– «Ultreya». Revista quincenal da cultura galaica, editada na tipografía de «El Eco de Santiago» desde o 1 de maio de 1919. Xa desde o primeiro número informábase que contaría cunha sección denominada «bibliografía», que estaría a cargo de Armando Cotarelo Valledor e nela daríase conta de todo libro impreso en Galicia ou referente a ela, do que se lle enviara un exemplar. Esta sección non tería periodicidade fixa e podemos asimilala aos actuais comentarios de libros que adoitan facerse nas revistas culturais.

– «Logos» de Pontevedra. De todas as mencionadas é, sen dúbida, a que ten unha sección bibliográfica máis interesante, da que se responsabiliza no primeiro número I. e nos seguintes J.A., J.P. ou L.G.C. Esta sección iría saíndo en practicamente tódolos números cun formato semellante: descrición bibliográfica da obra seguida dun comentario.

Tamén a revista «Nós» se ocupou desta cuestión na sección: «Os homes, os feitos, as verbas», páxina cultural onde se reseñan algunhas novidades editoriais.

En xeral, o balance das seccións bibliográficas destas revistas non resulta axeitado para proceder á desexada reconstrución da bibliografía galega retrospectiva. As análises individuais de libros son interesantes cualitativamente, pero din pouco da produción documental xeral.

B) *Os catálogos de editoriais comerciais e centros de investigación*

Son unha fonte moi importante para coñecer a actividade bibliográfica dun país nun momento dado, a través dos listados de obras producidas por un selo editorial concreto. Antes da guerra, proxectos galeguistas coma os das editoriais «Nós» e «Lar» ou o «Seminario de Estudos Galegos», pu-

"CUADERNOS DE ESTUDIOS GALLEGOS", Tomo XLVII, Fascículo 113, Santiago 2000.

blicaban periodicamente informacións sobre os títulos aparecidos ata ese momento, agrupando os libros por coleccións, cunha descrición bibliográfica moi sumaria e incluíndo referencias aos prezos e á forma de subscribirse. Así, por exemplo, a editorial «Lar» nas contracapas dalgunhas noveliñas insería publicidade das súas publicacións que integraba en diferentes series como: «Biblioteca do Seminario de Estudos galegos», «Biblioteca Lar», «Biblioteca Teatral Lar» ou «Lar» para a noveliña curta. O «Seminario de Estudos Galegos», pola súa parte, chegaría a editar un catálogo propio, titulado: «Publicacións do Seminario» no que as obras se dividían en función das coleccións: «Arquivos», «Sección de Prehistoria», «Sección de Historia», «Sección de Arqueoloxía e Historia da Arte», «Sección de Arte e Literatura», «Sección de Geografía», «Sección de Etnografía e Folklore», «Sección de Ciencias Sociais, Xurídicas e Económicas», «Sección de Ciencias Naturais», «Varias» e «En prensa». Dentro de cada serie especificábase se pertencía á colección «Arquivos», se estaba impresa por «Nós» ou por outra imprenta calquera. Nunha liña semellante sitúase o catálogo de obras da editorial «Nós», o que nos aforra calquera comentario.

Durante a etapa franquista a actividade cultural galega sufriu un importante parón e non será ata os anos finais da década dos 40 e principios dos 50 cando comezan a aparecer as primeiras editoriais orientadas á defensa da nosa cultura. Entre estas podemos mencionar: a «Editorial de los Bibliófilos Gallegos», «Galaxia» e o «Instituto Padre Sarmiento de Estudios Gallegos», que pretendeu ser o continuador do labor do «Seminario». A primeira delas, xurdida en 1949 en Santiago, adoitaba inserir nalgúns dos seus libros o catálogo de obras publicadas, que hoxe constitúe unha valiosa fonte de información para coñecer parte do publicado na Galicia daquel tempo. Así nos volumes II (1952) e III (1954) do «Diccionario bio-bibliográfico de escritores» de Antonio Couceiro Freijomil a editorial presenta o seu fondo editorial dividido en catro grandes coleccións:

- «Biblioteca de Galicia» que constaba de dous volumes anuais de reedicións e obras inéditas. O proxecto comezou coa publicación de «Camiños no tempo» de Ramón Cabanillas.

- «Colección de Arte Obradoiro». Consta tamén de dous volumes anuais e dedícase a divulgar a través de monografías con láminas o patrimonio artístico galego. O volume I desta colección sería a segunda edición de «El Pórtico de la Gloria» de Ángel del Castillo.

"CUADERNOS DE ESTUDIOS GALLEGOS", Tomo XLVII, Fascículo 113, Santiago 2000.

– «Colección de Bibliófilos» dedicada a reeditar en edicións fac-símiles algunhas das obras sobranceiras da cultura galega. Sairía unha obra por ano e a colección comezou pola reprodución de «La descripción del Reyno de Galicia» do Licenciado Molina, acompañada dun estudio preliminar de Xosé Filgueira Valverde.

– «Enciclopedia Gallega» inclúe unha colección de obras de consulta sobre a realidade galega daquel tempo e dos pasados. Comezou coa edición do «Diccionario bio-bibliográfico de escritores» de Couceiro. No catálogo os encabezamentos van colocados por orde cronolóxico de edición dentro de cada colección, sendo o título e non o autor os escollidos como cabeceira en cada descrición.

No que atinxe ao «Padre Sarmiento», en 1947 publicaba un primeiro catálogo de obras editadas no que se analisaba, polo miúdo, «Cuadernos de Estudios Gallegos», agrupando os estudos por temas, así como outras obras editadas pola institución, das que nalgúns casos se presenta o índice. En 1954 actualizarían o índice anterior.

Xa en 1974 a editorial viguesa «Galaxia», que xa tiña dado ao prelo catálogos nos anos 60, publicaba o denominado «Almanaque Galaxia» (1950-1975), que inclúe un catálogo do fondo editorial aparecido ata ese intre. Este agrúpase por xéneros:

- a) *Literatura*. Inclúense aquí: narración, teatro, poesía, viaxes e literatura popular.
- b) *Ensaíos*. Entre eles a «Colección Grial».
- c) *A colección «Illa Nova»*.
- d) *A colección «Trasalba»*.
- e) *Libros para nenos*.
- f) *Revistas como «Grial» ou «Revista de Economía de Galicia»*.
- g) *Colección «Salnés»*.
- h) *Colección «Murguía»*.
- i) *Filoloxía e Lingüística*.
- l) *Arte*.
- m) *Colección «Pondal»*.
- n) *Varia*.
- ñ) *Manuais*.

"CUADERNOS DE ESTUDIOS GALLEGOS", Tomo XLVII, Fascículo 113, Santiago 2000.

o) *Economía e Socioloxía*. Formada por «Colección Enquisa», «Agra aberta» (sobre pesca, transportes e cooperativismo), «Os Precusores» e «Alén- Nós».

p) *Historia*.

q) *Música e discos*.

r) *Festa das Letras*, dedicada a cada 17 de maio.

Outras editoras dese tempo como «Ediciones Galicia» do Centro Galego de Buenos Aires, «Citania» da mesma cidade, «Monterrey» de Vigo ou «Porto» de Santiago deron tamén ao prelo catálogos, informando do seu fondo editorial.

C) *Os catálogos impresos de bibliotecas*

Son outra importante fonte para coñecer o patrimonio bibliográfico dun país, xa que os fondos das bibliotecas constitúen unha salientable testemuña dos libros dos que dispuñan os lectores dunha determinada circunscrición. O século XX é o intre en que as grandes bibliotecas nacionais acometen a edición de catálogos dos seus fondos coa finalidade de que pasen a constituír as bibliografías nacionais respectivas (USA, Francia, Inglaterra, etc). O noso país, ficaría ao marxe deste labor, aínda que iniciativas individuais como a de Bustamante na Biblioteca Xeral da Universidade de Santiago ou Eladio Rodríguez González no caso da biblioteca do «Círculo de Artesanos» de Coruña, suplirán con talento e tesón a falta dun proxecto global de publicación dos fondos das nosas bibliotecas. Neste epígrafe analizaremos estes dous exemplos, polo miúdo, ao tempo que faremos referencia sumaria a outros coetáneos.

En 1901 imprentábase nos obradoiros da tipografía de «El Noroeste», en Coruña, o catálogo das obras existentes na biblioteca da «Reunión Recreativa e Instructiva de Artesanos», redactado o ano anterior polo bibliotecario da mesma, Eladio Rodríguez González. Nel descríbense as obras científicas, literarias e musicais, formando un extenso listado de máis de 600 páxinas, dividido en dúas partes: obras científicas e literarias, por un lado, e obras musicais polo outro. Dentro do primeiro bloque hai unha ordenación por autores e tradutores, que vai seguida doutra por materias, entre as que se inclúen as revistas na sección de variedades. Finalmente, as obras musicais clasifícanse por orde alfabético de autores. Estamos, sen dúbida, diante do primeiro catálogo de bibliotecas publicado en Gali-

"CUADERNOS DE ESTUDIOS GALLEGOS", Tomo XLVII, Fascículo 113, Santiago 2000.

cia con rigor científico, aínda que se lle poida criticar a excesiva parquedade nas descrições, xa que en moitos casos esquece calquera referencia á mención de edición.

No caso da biblioteca xeral da Universidade de Santiago a edición dos fondos comezaría polos da biblioteca «América». Así, en 1927 aparecía na imprenta de «El Eco de Santiago» o primeiro dos catálogos da devandita biblioteca, titulado: «Catálogo alfabético de autores de obras de más de 200 páginas», redactado polo director da biblioteca, José María de Bustamante y Urrutia, e cun limiar de Ciriaco Pérez Bustamante. Neste catálogo reseñanse, por orde alfabético de autores, as obras doadas por unha serie de filántropos como Gumersindo Busto, Laura Carreras ou Juan G. Molina, empeñados en crear en Santiago un grande centro de documentación especializado nos estudos sobre o novo continente. En 1929 completárase este labor coa publicación do segundo dos catálogos da biblioteca «América» nos obradoiros tipográficos da imprenta «Roel» na Coruña. Sería este o «Catálogo alfabético de autores de folletos», redactado polo mesmo Bustamante, e no que se describen máis de 5000 folletos doados por Gumersindo Busto. No limiar, feito polo propio autor, este fainos partícipe dos proxectos futuros entre os que se inclúe a publicación do resto dos folletos da biblioteca «América», así como das monografías que vaian saíndo, completado todo cun «Catálogo metódico, sistemático o de materias», que contería a clasificación bibliográfica correspondente e as regras para a redacción e ordenación das cédulas ou papeletas, aínda que este último volumen estaría condicionado pola aparición do «Tercer Volumen de Instrucciones» da «Junta Facultativa de Archivos, Bibliotecas Museos», que sería a que marcaría as directrices técnicas.

Finalmente, en 1931 aparecería no establecemento tipográfico de «El Eco Franciscano» o «Apéndice I. 1927-1930» do «Catálogo alfabético de autores de obras de más de 200 páginas», continuación do aparecido en 1927 e no que se reseñan, mais que as novidades publicadas nese período, os libros doados recentemente ou catalogados nese momento, aínda que estivesen no centro anteriormente. Como podemos observar, Bustamante non sería quen de completar o catálogo de «folletos» nin moito menos de publicar un repertorio das obras organizadas por materias, pero o seu labor sería fundamental para dar a coñecer esta extraordinaria colección americanista. Ao tempo que traballaba cos fondos americanos, Bustamante publicaba en 1929 na tipografía de «El Eco Franciscano» o «Catálogo

"CUADERNOS DE ESTUDIOS GALLEGOS", Tomo XLVII, Fascículo 113, Santiago 2000.

general alfabético de autores de la biblioteca del Dr Lago», que contiña os fondos que pertencían ao arcebispo de Santiago de Compostela, Manuel Lago González.

No prólogo, Atanasio López comenta os pormenores da compra desta biblioteca por parte da Universidade, tralo pasamento do seu dono en 1925. Así, o 24 de marzo dese ano o rector Luís Blanco Rivero declaraba aberta unha subscrición popular para comprar a biblioteca de Lago González e impedir dese xeito o seu espolio, acadándose a cantidade necesaria en moi pouco tempo. O catálogo comeza cunha «Advertencia», na que o mesmo Bustamante explica o proceso de elaboración do traballo, en dous anos escasos. As obras clasifícanse por orde alfabético de autores, que vai seguido dun apéndice dividido en seis seccións. Na primeira delas van un conxunto de fichas de referencia, que como Bustamante especifica, non se puideron intercalar no seu lugar «por hallarse impresa la letra respectiva». A segunda leva o título de «varios», na terceira van as pastorais, na cuarta os discursos de recepción en academias e universidades, na quinta os discursos de inauguracións e na sexta as papeletas de obras en publicación e incompletas, entre as que se inclúen os manuscritos. El mesmo recoñece que estamos diante dunha obra imperfecta, imperfección que xustifica pola premura de tempo, erratas de imprenta e abundancia de libros «en lenguas extrañas y de materias de no muy común conocimiento». Isto obviamente non impide que falemos dunha publicación moi interesante entre os catálogos de biblioteca, que servirá ao seu autor como preparación para a que será a obra magna, os catálogos da biblioteca universitaria, que comezarán a aparecer despois da guerra.

Será en 1944 cando apareza o primeiro volume dos catálogos da biblioteca universitaria, saído dos obradoiros tipográficos de «El Eco Franciscano» e dedicado aos impresos do s. XV. A obra leva un prólogo do profesor da universidade, Alonso Zamora Vicente que, alén de louvar o labor de Bustamante, salienta a riqueza bibliográfica dos fondos da universidade correspondentes ao século XV ao tempo que informa da pronta aparición do catálogo referente aos séculos modernos. A hora de analizar este catálogo podemos decatarnos de que os anteriores traballos de Bustamante non foron en balde, amosándonos aquí como un bibliógrafo en plena madurez. Así, comeza facendo mención da bibliografía usada para elaborar esta investigación sobre o mundo dos incunábulos, citando como obras máis relevantes os tres volumes dos catálogos da biblioteca provincial de León, publicados en 1897 por Ramón Álvarez de la Braña, a «Bi-

"CUADERNOS DE ESTUDIOS GALLEGOS", Tomo XLVII, Fascículo 113, Santiago 2000.

bibliotheca Hispana Vetus» de Nicolás Antonio, o «Manuel du Libraire...» de Charles Brunet, a «Biblioteca antigua y nueva de escritores aragoneses» de Félix Latassa, ou a «Bibliografía Madrileña» de Cristóbal Pérez Pastor, o que pode darnos unha idea do perfecto coñecemento que tiña Bustamante do mundo da bibliografía. O libro organiza a información por orde cronolóxica de edición dos materiais e dentro de cada ano por orde alfabética de autores. Isto vai seguido dun listado de impresos do século XV carentes de data e dun índice xeral alfabético que remite a cada autor ao seu número de cédula. En total son 141 as obras mencionadas.

Ao ano seguinte (1945), impreso na mesma imprenta que o anterior, aparecerá o catálogo numerado como III e denominado: «Impresos del siglo XVII. Tomo I, 1600-1669», acompañado dun prólogo do decano da facultade de Filosofía e Letras, Angel Canellas. Na advertencia preliminar, Bustamante explícanos os pormenores do seu labor, tomando como modelo na ordenación das cédulas a Cristóbal Pérez Pastor, a quen considera «eximio maestro de la bibliografía hispana». Coa finalidade de facilitar a consulta das 3071 obras mencionadas decidiu facer salientar especialmente o encabezamento e a data de edición, cousa que acadará organizando a información por anos e dentro deles, os encabezamentos de autores e obras anónimas, clasificados por rigorosa orde alfabética, irán en negriña. Este catálogo do s. XVII constaría de dous tomos, que irán seguidos dun terceiro contendo índices xerais de autores, tradutores, títulos, lugares, materias, etc.

Bustamante explica o feito anormal de publicar o volume III correspondente ao s. XVII antes que o II por «...dificultades tipográficas, sin solución posible en este caso». O catálogo chega a facerse bastante lioso porque o autor, que dividiu o s. XVII en dous tomos, tardaría ben anos en editar o volume correspondente a 1670-1699, alén de que ao final de cada tomo insería as obras que por diversos motivos non poidera colocar no seu lugar correspondente, que ían seguidas das papeletas de obras incompletas ou sen data. Neste primeiro tomo do s. XVII insere ao principio, arbitrariamente, os índices do «Corpus Historiae Byzantinae. 1645-1688», deixando para o outro tomo a descrición do «Journal des Sçavans» e das «Litterae Annuae Societatis Jesu».

No ano 1946 aparecerán dous novos catálogos, en primeiro lugar o volume II de toda a colección, titulado: «Impresos del siglo XVI. Tomo I, 1500-1569» con limiar de Ciriaco Pérez Bustamante e contendo a descri-

"CUADERNOS DE ESTUDIOS GALLEGOS", Tomo XLVII, Fascículo 113, Santiago 2000.

ción de 1818 libros. Nese mesmo ano editárase o «Índice general alfabético de autores, tradutores, comentaristas, editores o impresores, lugares de impresión, materias y títulos de los catálogos: Tomo I del Siglo XVI (1500-1569) y Tomo I del Siglo XVII (1600-1669)», o que comeza a complicar bastante o manexo dos catálogos.

En 1948 aparecerá o tomo segundo (1570-1599) do s. XVI, acompañado ao final do seu propio índice (feito regular a partir deste intre), que irá seguido en 1952 do tomo segundo (1670-1699) do s. XVII, redactado polo mesmo Bustamante, pero agora en colaboración coa auxiliar bibliotecaria Mercedes Freire Carralbal.

Será en 1954 cando se comece a editar os catálogos correspondentes ao s. XVIII, que principiaron a redactarse en decembro de 1952. Son o tomo primeiro (1700-1748), da autoría dos mesmos Bustamante e Freire Carralbal, acompañado dun fermosísimo canto ao mundo do libro do inesquecible Ramón Otero Pedrayo e no que se describen 3943 publicacións. Os tomos segundo (1749-1778) e terceiro (1779-1799) aparecerían respectivamente en 1955 e 1956. O primeiro deles é da autoría dos xa citados Bustamante e Freire Carralbal, levando un prólogo de Otero Pedrayo, mentras o correspondente ao derradeiro tercio do século é da autoría exclusivamente de Bustamante, xa que Freire Carralbal marchara a Lugo o ano anterior para facerse cargo da biblioteca. Deste xeito acababa a descrición dos fondos do s. XVIII, feita seguindo as regras das «Instrucciones...» de 1902. Finalmente, en 1959 Bustamante acomete a V serie dedicada ao s. XIX coa edición do tomo primeiro (1800-1849), para o que conta coa colaboración da auxiliar bibliotecaria, Carmen Otero Túñez. O tratado, impreso na «Editorial El Eco Franciscano» levaría un prólogo do profesor Luís Iglesias Iglesias. Son 6004 papeletas bibliográficas, que reseñan non só os fondos da biblioteca xeral, senón tamén ás bibliotecas «Lago» e «América», á «Real Sociedad Económica de Amigos del País de Santiago» e tamén a algunhas bibliotecas de facultades, feito este último de moi dubidoso rigor. Xa en 1963, aínda que parece que estaba acabado desde finais de 1960, os mesmos autores rematarán o catálogo do XIX coa descrición das obras da segunda metade do século. En total son 15200 as obras mencionadas para este século. A hora de facer unha avaliación global do labor de Bustamante debemos ante todo salientar a magnitude da empresa e os poucos medios de que dispuxo para levala a cabo. Se a isto unimos que neste tempo de revolución informática o seu catálogo segue aínda vixente, excusados fican os problemas técnicos que antes mencionamos.

"CUADERNOS DE ESTUDIOS GALLEGOS", Tomo XLVII, Fascículo 113, Santiago 2000.

As obras extraordinarias de Rodríguez González e, sobre todo, de Bustamante deixan nun segundo plano outros catálogos de biblioteca dese tempo como:

– O «Índice de la antigua biblioteca provincial de Orense», publicado por Juan Fernández Pérez no «Boletín de La Comisión de Monumentos de Orense» entre os números 197 (marzo-abril de 1931) e 246 (maio-xuño de 1939). Este catálogo de 60 folios, que describe 11.430 volumes ingresados na biblioteca entre o ano da súa fundación (1845) e 1859, ten a particularidade de describir fondos, que desaparecerían case na súa totalidade tralo incendio do centro o 8 de decembro de 1928.

– O «Catálogo de la Biblioteca Circulante de la Juventud Antoniana de Lugo», editado en Lugo en 1926 nos obradoiros de «La Voz de la Verdad».

– O «Catálogo de las obras existentes en la Biblioteca Pública Provincial» de Lugo, editado na cidade das murallas pola imprenta da Deputación en 1935. A obra de 192 páxinas leva un limiar de Germán Alonso Hortas e foi redactada polo bibliotecario Pardo y Pardo en colaboración co arquivista Millán, servíndose do catálogo manuscrito de Julio Alonso Sánchez, confeccionado en 1891. En 1942 Pardo publicaría un «Apéndice al catálogo de 1935», que iría seguido en 1944 do «Catálogo de autores por orden alfabético», ambos saídos do prelo da Deputación Provincial.

– O «Catálogo de los pergaminos monacales del archivo de la catedral de Orense» de Eladio Leirós Fernández, editado en Santiago en 1951 nos obradoiros de «El Eco Franciscano».

D) *Os catálogos de Exposicións e Feiras do Libro*

Son tamén unha fonte importante para coñecer a produción bibliográfica sobre temas ou épocas concretas, tendo no caso galego e neste período a particularidade de servir de canle de recuperación e espallamento do acervo cultural do país. Estas exposicións, xa que logo, adoitan responder a motivos patrióticos ou de reivindicación das particularidades propias. A modo de exemplo imos analizar o «Catálogo de la Primera Exposición del Libro lucense», celebrada na cidade de Lugo en abril de 1945.

Co gallo da celebración da Festa do Libro de 1945 levaríase a cabo en Lugo unha exposición de libros e unha serie de conferencias, que culmi-

"CUADERNOS DE ESTUDIOS GALLEGOS", Tomo XLVII, Fascículo 113, Santiago 2000.

narían na edición dunha publicación, dedicada á memoria de Manuel Soto Freire e impresa nos obradoiros gráficos de «La Voz de la Verdad». Julio Ogando Vázquez no limiar fai referencia á forma en que se xestou a exposición, instalada nas galerías do pazo provincial. O material exposto agrupouse en tres seccións:

1º Impresores lucenses, coas súas obras correspondentes.

2º Escritores lucenses, reseñándose a súa produción e clasificándose por épocas e por xéneros.

3º Bibliografía de Lugo na que se inclúe: os libros impresos en Lugo de calquera materia, os libros escritos por lucenses e impresos en calquera lugar e os libros referentes a Lugo.

Case 20 anos despois, concretamente entre o 9 e o 19 de decembro de 1963, eran Xesús Alonso Montero e Epifanio Ramos de Castro os que levaban a cabo no Círculo de las Artes de Lugo a exposición bibliográfica: «Cen Anos de Literatura Galega», publicándose o catálogo ao ano seguinte. Xa en 1975 a agrupación cultural «Francisco Lanza» de Ribadeo editaba o catálogo da VI Feira do Libro Galego, celebrado na cidade fronteiriza en setembro dese ano.

Máis importancia atinxirían, ao noso entender, outras exposicións sobre o libro galego celebradas fóra da terra. Cronolóxicamente o primeiro catálogo en publicarse sería: «Libros y autores gallegos. Primera Exposición», editado en Buenos Aires polo «Centro Gallego» en 1948. Deixando de lado exposicións sobre a prensa galega da emigración na Arxentina (organizada pola librería «Follas Novas» entre o 22 de xullo e o 5 de agosto de 1960) e en Cuba (celebrada nos locais do Instituto de Literatura e Lingüística de La Habana entre o 13 e o 28 de agosto de 1973), das que non podemos acceder a catálogos publicados, existen outras dúas exposicións de libro galego dignas de mención:

– «Libros y fotografías de Galicia» dentro das sextas xornadas de cultura galega no Uruguai, catálogo editado en Montevideo en 1961 polo Banco de Galicia.

– «Catálogo da 1º mostra do libro galego en Cataluña», celebrada en Barcelona do 17 de maio ao 17 de xuño de 1972 e publicada nese mesmo ano por Edicións do Castro.

"CUADERNOS DE ESTUDIOS GALLEGOS", Tomo XLVII, Fascículo 113, Santiago 2000.

E) Dictionarios biográficos e bio-bibliográficos

Son unha importante fonte de referencia á hora de reconstruír o noso pasado bibliográfico e a vida dos devanceiros que se salientaron en diferentes materias, sinaladamente no mundo das letras. A diferenza entre ambos conceptos reside en que os primeiros son repertorios de biografías de xente que nalgúns casos non chegou a escribir nada, mentras os segundos oriéntanse a reseñar a vida e obras de persoeiros do campo das letras e que obviamente teñen produción escrita. Así e todo este matiz non sempre fica claro, xa que moitos dictionarios biográficos inclúen coas vidas datos das obras que escribiron os que se dedicaron a esa actividade. Podemos dividir a efectos unicamente prácticos o período estudiado en dúas fases, separadas pola guerra civil de 1936-1939, e das que a segunda (1939-1975) aporta unha maior cantidade e calidade de obras de referencia, aínda sendo conscientes de que nesta materia un determinado fenómeno político non ten unha importancia cabal.

Así as cousas, no ano 1900 publicábase en Lugo na Tipografía de A. Villamarín unha obra titulada: «Historia fin de siglo. Descripción histórico-geográfica de la provincia de Lugo con las biografías de sus habitantes e hijos más notables en el último año del siglo XIX» do médico Antonio Correa Fernández. O autor pretendía formar un repertorio biográfico de lugueses ilustres de tódolos ámbitos da cidade, entendendo por lugueses a aqueles que tiveran algo que ver, aínda que fose moi indirectamente, coa vila das murallas.

Na nosa opinión as obras sobranceiras desta primeira etapa serían:

– «Gallegos Ilustres en América durante el descubrimiento y conquista hasta nuestros días» de Benigno Teijeiro Martínez, editada en Buenos Aires en 1901.

– «Orensanos Ilustres» de Benito Fernández Alonso, publicado en Ourense en 1916 na «Imprenta de El Diario» e custeada pola Deputación. O libro, que leva un limiar de Marcelo Macías, obtera premio nos Xogos Florais de Ourense celebrados o 7 de xuño de 1901, aínda que foi actualizado para a edición de 1916. Son en total 67 biografías, moitas delas saídas xa en diferentes revistas de España e América.

– «Siluetas de las personalidades más salientes de Galicia» de Ramiro Vieira Durán, editado en Vigo por M. Mariño en 1907. Estamos diante dun conxunto de 39 biografías ordenadas ao chou, algunhas

"CUADERNOS DE ESTUDIOS GALLEGOS", Tomo XLVII, Fascículo 113, Santiago 2000.

delas moi superficiais, de persoeiros de distintos ámbitos: administración, artes, literatura, comercio, etc. Ao final do libro anunciaba un segundo volume, que segundo as nosas informacións nunca chegaría a saír.

– «Linajes galicianos» de Pablo Pérez Constanti. Estamos aquí diante dunha obra por entregas, que aparece no «Boletín de la Real Academia Gallega» desde o nº 45 desta publicación (20 de abril de 1911) ata o nº 88 (1 de decembro de 1914). A serie continuará cun apéndice titulado: «Los colegiales de Fonseca», que abrangue desde o nº 93 (1 de maio de 1915) ata o nº 125 (1 de xuño de 1918) e cun segundo apéndice, ao que denomina: «Los canónigos de Santiago», que comeza no nº 133 (1 de febreiro de 1920) e remata no nº 162 (1 de xuño de 1924). Podemos definilo como un diccionario biográfico no que o arquivista compostelán amosa a súa enorme erudición.

– «Notas históricas sobre varones ilustres de Pontevedra» de José Millán, editado en Pontevedra en 1920. Trátase dun traballo que fora premiado nun certame en 1888 e que en 1920 publicábase como tomo I dun proxecto máis vasto, aínda que non chegaría a saír o tomo II.

– «Biografías gallegas» (2 volumes) de Manuel Amor Meilán. Traballo no que se recompilan un ronsel de biografías de galegos, publicadas entre 1922 e 1924 nos xornais «La Voz de la Verdad» e «La Provincia» de Lugo e «La Voz de Galicia» de Coruña. En total son 188 as biografías, culminándose o traballo cun índice alfabético de autores estudados, acompañado do número de páxina no que se mencionan. Esta obra, aínda inédita, atópase entre os fondos do «Instituto Pade Sarmiento».

– «Diccionario de artistas que florecieron en Galicia durante los siglos XVI y XVII» de Pablo Pérez Constanti, editado en Santiago en 1930.

– «Galicia Artística en el siglo XVIII y primer tercio del XIX» de José Couselo Bouzas, editado en Santiago na Imprenta do Seminario Conciliar en 1932. Este traballo concibido conscientemente como continuación do de Pérez Constanti é froito dun labor investigador de máis de tres anos e constitúe unha amosa do rigor do cónego compostelán.

– «El Idioma gallego» de Antonio Couceiro Freijomil, editada en Barcelona na imprenta de Alberto Martín en 1935. Esta nova edición respondía á necesidade de pór ao día a primeira edición, que aparecera

"CUADERNOS DE ESTUDIOS GALLEGOS", Tomo XLVII, Fascículo 113, Santiago 2000.

en 1926 dentro das «generalidades» do volume I da «Geografía General del Reino de Galicia», dirixida por Carreras Candi. Divide a actividade dos galegos en períodos cronolóxicos e menciona unha extensa nómina de escritores escasamente coñecidos. Pode dicirse que anuncia aquí ao grande bibliógrafo do «Diccionario bio-bibliográfico...».

A par destes traballos, pode salientarse tamén a sección «Hijos Ilustres» de cada provincia na «Geografía General del Reino de Galicia», coordinada por Carreras Candi e impresa en 1926 en Barcelona na imprenta de Alberto Martín; sen que debamos esquecer aquel proxecto de diccionario de escritores galegos que acariñaba Salvador Cabeza de León e que desgraciadamente non podería acabar, ficando inédito aínda hoxe. Pasando agora ao período que vai de 1936 a 1975 podemos dicir que será nese intre cando se publiquen algunhas das obras claves deste xénero no noso país.

Por orde de aparición mencionaremos as seguintes:

– «Varones Ilustres de la Comarca Verinense» de Jesús Taboada, impreso en Madrid nos obradoiros tipográficos de Bolaños y Aguilar en 1946. O libro, de 171 páxinas, leva un limiar de Florentino López Cuevillas, e responde ao intento, confesado polo autor, de compendiar información sobre algúns persoeiros sobranceiros da bisbarra. As entradas van acompañadas, non só dunha bibliografía sumaria, senón mesmo de notas. Ao final do traballo inclúe dous apéndice, un sobre o Colexio de xesuítas de Monterrey e outro sobre o xornalismo en Verín. Como fontes bibliográficas sérvese dos arquivos parroquiais, da obra de Fernández Alonso e de traballos de autores anteriores como Pardiñas Villalobos, Pérez Constanti, Couceiro ou Carré.

– «Diccionario de escritores de la provincia de Lugo» de Julio Ogan-do Vázquez. Recibiu en 1948 en Lugo o premio «San Froilán», pero segue aínda inédito.

– «Dos mil nombres gallegos» do viveirense Francisco Lanza Alvarez, editado en Buenos Aires en 1953 por «Ediciones Galicia» do Centro Galego. Trátase dun traballo de 320 páxinas, no que se inclúen, como o seu nome indica, 2000 papeletas sobre historia, xeografía, arqueoloxía, literatura, arte, etc, clasificadas por orde alfabético, e segundo manifesta o propio autor... ajenas a toda pasión política, a toda

"CUADERNOS DE ESTUDIOS GALLEGOS", Tomo XLVII, Fascículo 113, Santiago 2000.

intención xenófoba». Non se trata propiamente dun diccionario bibliográfico, senón dun modesto boceto de enciclopedia, anunciando nisto á futura «Gran Enciclopedia Gallega».

– «Diccionario bio-bibliográfico de escritores» de Antonio Couceiro Freijomil. Obra en tres volumes, editada en Santiago na «Editorial de los Bibliófilos Gallegos» entre 1951 e 1953. Como o seu nome indica é un repertorio sobre a vida e as obras dos escritores galegos, entendendo galegos en senso moi amplo. Inclúe en total 4169 biografías, resultado dun paciente labor de recompilación levado a cabo durante anos, ata constituír unha das fontes de referencia máis utilizadas polos investigadores da cultura galega.

– «Galería de Gallegos Ilustres», editada pola viguesa Edicións Monterrey en 1956. Pretendía ser unha primeira entrega con semblanzas de galegos sobranceiros, aínda que só saíra unha pequena publicación, que non chega ás 60 páxinas. Son en total 25 biografiados entre os que hai escritores, pintores, eruditos ou navegantes. Algunhas das biografías serían reproducidas despois en publicacións periódicas, este é o caso da de Vesteiro Torres, que aparecería no nº 17 (xuño-xullo de 1967) na revista «Irmandade», boletín mensual da «Hermandad Gallega» de Caracas.

– «Apunte para un censo de escritores nados en Galicia». Trátase dun especial dedicado a Galicia e aparecido nos nº 322-323 (17 e 31 de xullo) e 324-325 (14 e 23 de agosto) de 1965 na revista madrileña: «La Estafeta Literaria».

– «Un siglo de Historia Literaria (1862-1962) con apéndice (1963-1969)» de José Luís Soto Pérez. Este traballo, editado en Santiago na Imprenta de «El Eco Franciscano», apareceu por vez primeira en 1963, sendo reimpresa cos apéndices correspondentes aos anos seguintes, na data mencionada. A obra, que leva un limiar do P. José Campelo, está dividida en tres partes: publicacións periódicas (dirixidas polos relixiosos da provincia franciscana de Santiago), catálogo de autores (aproximadamente uns trescentos), e listado con descrición de obras anónimas e con pseudónimos.

– «Gran Enciclopedia Gallega». Magno proxecto enciclopédico sobre o mundo cultural galego, dirixido nun principio por Ramón Otero Pedrayo e comezado en 1974 baixo o selo editorial de Silverio Cañada. Mais que dunha enciclopedia deberíamos falar dun diccionario

"CUADERNOS DE ESTUDIOS GALLEGOS", Tomo XLVII, Fascículo 113, Santiago 2000.

enciclopédico en 30 volumes¹⁴, que tenta de compendiar todo coñecemento referente ao noso país, aínda que as entradas resultan moi desiguais e en moitos casos a información é francamente pobre.

F) *Bibliografías Persoais*

Constitúen outra fonte de referencia á hora de elaborar monografías sobre un determinado autor. Nalgúns casos trátase de autobibliografías, nas que poderíamos falar de «currícula» para concorrer a un determinado posto, mentras que noutras ocasións a produción bibliográfica é recollida por outras persoas, eruditos ou discípulos, como unha homaxe ao prócer sobranceiro.

Como exemplo de autobibliografías podemos mencionar:

– «Obras de José Villaamil y Castro», publicado en Madrid a expensas do propio autor en 1907.

Entre as bibliografías persoais a reseñar neste período estarían:

– «Bibliografía. Obras publicadas de Pastor Díaz» aparecido no nº 50 (15 de setembro de 1911) do «Boletín de la Real Academia Gallega».

– «Estudio bio-bibliográfico-crítico acerca de Rosalía de Castro (su vida y su obra)» de Uxío Carré Aldao. Publicado no «Boletín de la Real Academia Gallega» entre o nº 183 (1 de xullo de 1926) e o 194 (1 de maio de 1927).

– «Benigno Teijeiro Martínez...Apuntes biográficos-bibliográficos» de Julio Dávila Díaz, editado na Coruña en 1927 na imprenta «Zincke Hermanos».

– «El primer centenario de Manuel Murguía. Notas bibliográficas» por C.V.L., aparecido no nº 248 (17 de maio de 1933) do «Boletín de la Real Academia Gallega».

– «Letras de duelo. El P. Samuel Eiján» por F. José Campelo. Aparece no nº 285-288 (decembro de 1945) do «Boletín de la Real Academia Gallega».

¹⁴ En 1990 e 1991 aparecerían dous apéndices de actualización.

– «Bio-bibliografía de Cabeza de León» por Enrique Fernández Villamil. Aparece inserida no volume III, correspondente a 1948, de «Cuadernos de Estudios Gallegos».

– «Valentín Lamas Carvajal. Estudio bio-bibliográfico» por José Fernández Gallego, editado en 1950 en Coruña pola Editorial Moret.

– «Bibliografía de Ramón Cabanillas» por Francisco Fernández del Riego. Aparece no nº correspondente a abril de 1961 do «Boletín de la Real Academia Gallega».

G) *Tipobibliografías, topobibliografías e bibliografías temáticas*

Incluimos nestes tres grupos, sucesivamente: os repertorios de obras impresas nun lugar concreto, de obras sobre un lugar e de obras sobre un tema.

Como exemplos do primeiro caso, mencionaremos:

– «La imprenta en Galicia: siglos XV-XVIII» de Atanasio López Fernández. Editouna en Madrid en 1953 a Biblioteca Nacional, pois fora premiada por esta institución en 1942. A edición póstuma leva un magnífico limiar de Manuel de Castro.

– «Impresos gallegos de los siglos XVI, XVII y XVIII» de Carlos Martínez Barbeito, que se editaría en 1969 en Santiago por parte do Instituto Padre Sarmiento, constituíndo o anexo 17 de «Cuadernos de Estudios Gallegos». Sería concibida como a continuación da obra de Atanasio López.

Pasando agora ás topobibliografías, o exemplo máis salientable sería: «Contribución a una bibliografía de Bayona la Real» de Remigio Nieto González, editada en Baiona pola Biblioteca Municipal en 1973.

Finalmente, non quixeramos rematar este epígrafe sen mencionar tres bibliografías temáticas, que tentan de recompilar as fontes existentes sobre un determinado tema. Así, no caso da historia do noso país merecen salientarse:

– «Bibliografía da prehistoria galega» de Fermín Bouza Brey e Florentino López Cuevillas, editado en 1957 polo Instituto Padre Sarmiento.

– «Contribución a unha posibre bibliografía do XIX galego» de Ramón Otero Pedrayo, inserida no nº 5 (1975) do «Boletín Auriense» de Ourense.

"CUADERNOS DE ESTUDIOS GALLEGOS", Tomo XLVII, Fascículo 113, Santiago 2000.

– «Guía para el estudio de la Edad Media Gallega (1100-1480)» de Santiago Jiménez Gómez, editado en Santiago pola Universidade en 1973.

H) *Catálogos de publicacións periódicas*

Aínda que a maioría dos catálogos da produción periódica galega apareceron na década dos 80 e 90 deste século, así e todo non convén esquecer algúns traballos pioneiros que pola súa metodoloxía son herdeiros directos dos do século XIX.

Como exemplos mencionaremos repertorios de prensa por lugares de impresión, así como os índices de varias publicacións periódicas da autoría de Campo de la Fuente.

Cronoloxicamente o primeiro repertorio en ser publicado como monografía sería: «Historia del periodismo santiagués» de Pablo Pérez Constanti, impreso en 1905 en Santiago na «Escuela Tipográfica Municipal»¹⁵.

En 1916 era José González Páramos quen daba ao prelo un «Estudio bibliográfico y crítico acerca de la prensa periódica tudense», que editaba en Madrid na casa editorial da viúva de Pueyo. Finalmente, entre os repertorios de publicacións periódicas galegas, non deberíamos esquecer os traballos espallados, recentemente recompilados, de Uxío Carré Aldao, no «Boletín de la Real Academia Gallega» sobre sobre periódicos da provincia de Coruña, periodismo vigués, de Ourense e de Lugo¹⁶; ao que compriría engadir no mesmo «Boletín de la Real Academia Gallega» e nos últimos anos da «Revista Gallega» de Coruña, a sección sobre movemento periodístico galego, que incluía dentro da bibliografía corrente, da que falaremos no derradeiro epígrafe deste traballo, pero que constitúe unha magnífica fonte para a elaboración de calquera monografía sobre a prensa galega nesa época.

Por último e no que atinxe aos índices de publicacións periódicas hai que salientar o xa bastante anticuado: «Índices de las publicaciones de la Real Academia Gallega, Universidad Compostelana, Instituto «Padre Sar-

¹⁵ En 1992 a editorial de Sada «Edicións do Castro» fixo unha edición facsímile desta obra, con introducción e notas de José Luís Cabo.

¹⁶ Estes traballos están recompilados por Xavier Agenjo e Ignacio Cabano no libro: *A Imprenta e a prensa en Galicia*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia, 1991.

miento de Estudios Gallegos», Comisión Arqueológica de Orense, Museo de Pontevedra» do xa citado Campo De la Fuente, editado na Habana polo Centro Galego en 1948.

1) As grandes bibliografías galegas

Como corolario de todo o mencionado, coidamos que cómpre facer referencia aos dous proxectos máis cobizosos no que atinxe á constitución dunha bibliografía nacional galega corrente, servizo do que desgraciadamente nin dispoñemos hoxe-en-día, xa que o «Boletín do Depósito Legal de Galicia» leva ben anos sen editarse nin trazas de facelo decontado.

Así e todo, esquezamos as desgracias presentes e lembremos algúns fastos do pasado. Nada mellor que facelo, referíndose ao labor dun patriota exemplar e dun bibliógrafo de extraordinario tesón: Uxío Carré Aldao. Na introducción, comentabamos que Carré comezara na derradeira década do pasado século as súas angueiras bibliográficas coa denominada «Sección Bibliográfica» da «Revista Gallega», que continuaría a publicar nos primeiros anos do século XX, con periodicidade mensual en principio, e máis espaciada nos últimos tempos, chegando a ser mesmo semestral nos anos 1904 e 1905. Nos primeiros anos da década adoitaba tamén publicar no mes de decembro un balance anual de tódalas publicacións reseñadas. Como mostra do seu labor indicaremos que o 27 de xaneiro de 1901 publica na «Revista Gallega» unha colaboración titulada: «Notas bibliográficas. Resumen de todo lo publicado en 1900». Indícanos que no primeiro ano do século tiñan aparecido en Galicia 90 libros, que agrupa en diferentes temas, ao tempo que salienta os principais lugares de edición; chegando mesmo a facer un resumo da produción editorial da década (1890-1900), que el cifra en 1035 obras. Como dicíamos, Carré seguiu inserindo a súa colaboración de bibliografía retrospectiva na «Revista Gallega» ata o día 15 de xullo de 1905.

A partires dese intre pasará a publicala no «Boletín de la Real Academia Gallega», desde o nº 2 (20 de xuño de 1906). A sección, que sairá con periodicidade mensual, levará o título de: «Bibliografía. Obras de escritores gallegos», aínda que no nº 3 (20 de xullo de 1906), inclúe tamén un catálogo de: «Obras impresas en Galicia por escritores no gallegos y obras que se relacionan con nuestra región» (catálogo que moi pronto se fundirá co xeral), aos que cómpre engadir a relación de xor-

"CUADERNOS DE ESTUDIOS GALLEGOS", Tomo XLVII, Fascículo 113, Santiago 2000.

nais e de folletíns. Estas colaboracións periódicas rematarán no nº 143-144 (1 de abril de 1922), no que Carré culmina o balance da produción editorial galega do período 1917-1920, que comezara no nº 142. En cada entrada o investigador coruñés, un verdadeiro prodixio de erudición nuns tempos nos que a información bibliográfica estaba aínda no berce, aporta os datos completos para a localización de calquera monografía ou mesmo artigo de revista, que teña que ver con Galicia e a súa cultura. Amén da colaboración periódica nestas dúas revistas, Carré publicaría en 1903 na Coruña na súa propia imprenta (2º edición en Barcelona en 1911 na editorial Maucci) a extraordinaria monografía: «Literatura gallega con extensos apéndices bibliográficos y una gran antología de 300 trabajos escogidos en prosa y verso de la mayor parte de los escritores regionales». A parte propiamente bibliográfica inclúe os apéndices 7 e 8 (páxinas 541 á 601), nos que insere un catálogo de autores que escribiron en galego, obras nesa lingua e obras que teñan que ver co rexionalismo. Nese caso estaríamos diante dun intento de facer unha bibliografía xeral de Galicia. A maneira de balance desta actividade podemos dicir, sen medo a esaxerar, que o labor de Carré no campo da bibliografía galega corrente, fundamental para as posteriores investigacións, que temos aínda por facer en estatística bibliográfica, bibliografía retrospectiva nacional e historia do libro¹⁷, é o máis importante que ningún investigador teña acometido en tódolos tempos no noso país.

Teríamos que agardar ata a posguerra para ver reaparecer un novo intento de bibliografía galega corrente, esta vez da man de Xosé Filgueira Valverde, que desde 1942 coordinará un equipo do «Museo de Pontevedra», que pretende recompilar as cédulas bibliográficas das obras publicadas en Galicia, as referentes a ela e as escritas por literatos galegos, a partir de xaneiro de 1942. O proxecto, auspiciado polo Instituto Padre Sarmiento, respondía ao ideal de completar o catálogo de Villaamil, servíndose dunha clasificación por materias semellante á do autor decimonónico. Recolle materiais bibliográficos procedentes de catalogación de monografías e a catalogación analítica de partes de monografías e publi-

¹⁷ Nesta liña de investigación resulta modélico e pode ser aplicada ao caso galego o traballo de BOTREL, J.F.: *Libros, prensa y lectura en la España del siglo XIX*. Madrid: Fundación Germán Sánchez Ruipérez, 1993.

cacións seriadas. Anxos García Sumai¹⁸, malia a importancia e ambición deste traballo, ve unha serie de eivas, que non debemos esquecer, a saber:

- Falla de medios persoais e materiais para facer unha recolla exaustiva, fundamental nesta clase de bibliografías.
- Redacción dos asentos bibliográficos sen atermos a ningunha normativa.
- Clasificación desordenada dos asentos dentro do boletín.
- Carencia de índices.
- Falla de periodicidade e unha clasificación por materias anticuada.

O primeiro nº desta bibliografía inserírase no nº 1 da revista «Cuadernos de Estudios Gallegos» (1944) e son 439 obras as mencionadas. Ata 1975, data límite deste traballo, relacionan 16908 obras, que periodicamente aparecían publicadas nos correspondentes nº de «Cuadernos de Estudios Gallegos» ata o nº 92 do tomo XXX correspondente ao ano 1977¹⁹.

Este é a grandes rasgos o balance da actividade bibliográfica en Galicia entre 1900 e 1975, no que pretendemos ofrecer ao lector un panorama impresionista da nosa produción bibliográfica, considerando que o coñecemento destas fontes debe ser importante, non só para o historiador ou filólogo, que busca datos para completar ou mesmo encetar un determinado estudo, senón tamén para o bibliotecario referencista e o documentalista interesados nas fontes de información sobre a nosa cultura; pero, sobre todo, tenta de ser unha achega para a reconstrución da historia bibliolóxica do noso país.

¹⁸ GARCÍA SUMAI, A.: «Bibliografía de centros de documentación local. Breve guía para a bibliografía en Galicia», *Pontevedra. Revista de Estudios Provinciais*. Nº 8 e 9, p. 377 e seguintes.

¹⁹ Actualmente esta «Bibliografía de Galicia», que segue a elaborarse no «Museo de Pontevedra», deixou de estar inserida dentro de «Cuadernos de Estudios Gallegos» e publícase independentemente.